

KISVÁROS – KIS KATEGÓRIA – KIS ÉRDEKLŐDÉS?

(Small Town – Small Category – Lack of Interest?)

HORECZKI RÉKA

Kulcsszavak:

Várossá nyilvánítás, településhierarchia, városkategória, településhálózat

Kutatásom során gyakran olvastam az a mondatot, hogy a kisvárosok a szakma „mostohagyerekei”, mind fogalom meghatározás, lehatárolás, mind funkciókkal való ellátottság terén. A tanulmányomban arra keresem a választ, hogy igaz-e, hogy a kisvárosi lét egyet jelent a kis érdeklődéssel a szakma berkein belül, vagy épp ellenkezőleg, képes több tudományterület kutatóit is megmozgató szakmai vitákra?

Kisváros – kis kategória?

A kisváros-kutatás során többször találkoztam azzal a kifejezéssel, hogy a kisváros „elfeledett kategória” (Bácskai 2002), a kisvárosok a „településföldrajzi kutatások mostohagyerekei” (Pirisi 2008), illetve a történelemtudományokban „nem megérdemelt helyen” szerepelnek (T. Mérey 1989). Ha az elmúlt 5-6 év szakirodalmát tekintem – az urbanizáció mennyiségi felduzzadása: a rendszerváltás utáni várossá nyilvánítási hullámok miatt, - egyre több szakember, és tudományterület foglalkozik a témával: urbanisztika, statisztika, földrajzi és regionális tudományok, jogtudományok.

A város-vidék kettőssége Magyarországon a legszembetűnőbbben a kisvárosok létében, életében tapasztalható. A történelmi előzményeket tekintve a városállományunkra jellemző volt a tagolt fejlődés. A dualizmus korában az igazgatási székhelyek emelkedtek a kereskedelmi központok mellé. Ilyen volt például az a folyamat, ahogyan a dél-dunántúli régióban a legjelentősebb kereskedő város, Nagykanizsa mellé felnőtt a megyeközpont Kaposvár a 20. század elejére (Kaposi 2000). Megfigyelhető volt, hogy az 1940-es évekig a mezőgazdasági jellegű térségekből szigetszerűen kiemelkedő térségi központok szorosan összekapcsolták a várost a vidékkel. Azonban a vidéki területeket csökkentette az urbanizáció felgyorsulása. A városok és a falvak kapcsolatrendszerének bővülése már időszerű (Faragó 2008); a város, mint központi hely szerepel a rurális térségek életében. Az európai lakosság több mint háromnegyede, a magyar népesség több mint kétharmada a városokban él. A városok száma és a városi lakosság aránya 1950-től kezdődően fokozatosan emelkedett. 1950-ben 54 városi jogállású település volt az országban, és az ország népességének 36 %-a élt urbánus településen (Juhász né Hantos 2001). A településhálózaton belül a városhálózat

Magyarországon mára már kiépültek tekinthető, kevés a városhiányos térség. 1989-re hazánkban 163, 1999-re 222, és 2009-re 327 település birtokolta a városi címet (Szepesi 2008). A kisvárosok (10 000 lakosnál kevesebb népességszámmal rendelkező város) számát és a városi népességen belüli arányát (1. táblázat) vizsgálva szembevetve a városállományon belül képviselt arányuk; a városok közel 60 %-a tartozik a 10 ezer főnél nem népesebb kisvárosok közé. Ez az arány a déldunántúli illetve az északi megyékben magasabb, az ország többi területéhez képest. Baranya megyében a 14 városból, Somogy megyében a 16 városból 4 nem tekinthető kisvárosnak. Pest megyében – Budapestet nem számítva – nagy lélekszámú városok vannak, a 48 városból csupán 11 kisváros található. A városállományon belüli számát és arányát tekintve a kisvárosok már döntő súllyal rendelkeznek, de a funkciók és a döntési jogkörök tekintetében ez nem valósul meg.

1. TÁBLÁZAT

Kisvárosok száma és aránya 2012-ben
(The number and the rate of the small town in 2012)

	Városok	Kisvárosok	Kisvárosi népesség aránya
	száma (db)		(a városi népesség %-ban)
Bács-Kiskun	22	13	22.81%
Baranya	14	10	17.75%
Békés	21	13	27.65%
Borsod-Abaúj-Zemplén	28	19	21.49%
Csongrád	10	5	11.38%
Fejér	15	10	30.43%
Győr-Moson-Sopron	11	6	11.31%
Hajdú-Bihar	21	12	18.66%
Heves	9	5	15.44%
Jász-Nagykun-Szolnok	20	12	29.03%
Komárom-Esztergom	11	5	13.93%
Nógrád	6	3	21.77%
Pest	48	11	8.10%
Somogy	16	11	24.04%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	27	21	37.06%
Tolna	11	6	24.61%
Vas	12	7	17.23%
Veszprém	15	9	20.73%
Zala	10	7	26.28%
Összesen:	327	185	19.65%

Forrás: Saját szerkesztés illetve számítás (KSH 2012 alapján)

Ahogy a városfogalmak is igen eltérőek a történelem folyamán, úgy a kisvárosok csoportokba történő besorolása (népességszám, gazdasági aktivitás, térségi szerepkör, fejlettség) sem egységes. A fogalmak sokszínűsége támpontot ad

minden kutatónak a városdefiníciót egy kicsit sajátjának érezni. A kisvárosok fogalma bár nem azonosítható csupán a népességszámmal, kategorikusan besorolható általa. Nincs egységes álláspont arra nézve, hogy mely népességszám alatti városokat tekintünk kisvárosnak. Tóth (2008) szerint kisvárosnak nevezzük az 5000 fő alatti, kisközépvárosnak az 5-10 ezer lakos közötti városokat. Dövényi (2009) szerint az 5-15 ezer lakos közötti várost jelölné ez a kategória, de ő felveti egy másik elnevezés lehetőségét is: törpeváros vagy miniváros. Az Országos Területfejlesztési Konceptió (2005) 30 000 főnél húzza meg a határt. Véleményem szerint Magyarországon kisvárosnak tekinthető az a település, melynek lakossága 10000 fő alatti, várossá nyilvánítására a rendszerváltás után került sor, illetve a kisvárosi lét, mint kulturális állapot a településen élőkben megfogalmazódott, jelen volt a település történelme során. A kisvárosok e módon történő fogalmi besorolása nem példa nélküli, hiszen a kisvárosi népesség nemcsak Magyarországon, hanem szerte Európában alacsony.

A városfejlődés és az urbanizáltság kérdései, a formális és funkcionális városfogalom, a várossá nyilvánítás elvi és jogi kérdései mind olyan definíciók, amelyeket az utóbbi időben leginkább a kisvárosokkal kapcsolatosan olvashattunk. A Tér és Társadalom, a Területi Statisztika, a Földrajzi Értesítő, a Falu város régió hasábjain számos, a kisvárossal kapcsolatos cikket olvashattunk: mint funkcióhiányos elemről (*Beluszky-Győri* 2004, 2006), globalizációs típusairól (*Molnár* 2006), demográfiai átalakulásukról (*Pirisi – Trócsányi* 2006), valamint általános statisztikai összefoglalókat, elemzéseket (*Kőszegfalvi* 2009, *Szebenyi – Nagyvárad* 2009, *Gyüre* 2010). A Területi Statisztika hasábjain 2008-2009-ben Tóth (2008) kezdeményezésére vita indult a várossá nyilvánítás, rendszerváltás utáni városrobbanás nyomán várossá váló települések témakörében. Visszatérő problémaként jelentkezett a városfogalom formális és funkcionális kettősége miatti különbségek. A kutatók a témát több aspektusból közelítették meg, mindenki a saját nézőpontjából. Az elméleti megközelítésen túl, a részletes társadalmi és jogi különbségek feltárása, majd gyakorlatias megközelítést is olvashatunk, egy-egy település példáján keresztül. A tanulmányok szerint is a kisvárosokat leglogikusabban két ismérv alapján kategorizálhatjuk: a lélekszám és a funkcionalitás. A lakosságszám alapján való besorolás nem egységes, de történet-történelem egységesítő javaslatok (*Tóth* 2008, *Beluszky – Győri* 2006). Az általam is vizsgált kisvárosok, főként a 2005 után várossá válók esetében fontos ezeket a vitákat nyomon követni, hiszen a funkciókkal való ellátottság, „el-nem-látás” a városiasság egyik alapvető kritériumának számítana. A kisvárosok jelentős része külső jegyeiben nem tekinthető városnak, de szolgáltatási palettája, esetenként infrastruktúrája sem megfelelő. Ha az intézményekkel való ellátottságot vizsgáljuk, akkor a kisvárosaink kétharmada nem, vagy kevésbé városias. Közel 100 kisváros nem rendelkezik bölcsődével, középfokú oktatási intézmény hiányzik a kisvárosok ötödéből, valamint földhivatal, múzeum, helyi buszjárat csupán a 185 kisváros alig tizedében található (*Kovacsicsné* 2010). *Beluszky – Győri* (2006) szerzőpáros funkciójuk alapján „faluvárosok”-nak, „alig városoknak” hívja a rendszerváltás

után várossá váló kisvárosokat. A városi szerepkör nélküli városi rangú települések előfordulását vizsgálja. Gazdaságtörténeti szempontból a központi szerepkör elérését biztosító funkciók és szolgáltatások azok, amelyek a településeknek – a piacközpontoknak, mezővárosoknak, járási székhelyeknek – lehetővé tették a rendszerváltás után a várossá válást. Kutatásom fő irányában azokat a hosszú távú fejlődési törvényszerűségeket és sajátosságokat kívánom feltárni és bemutatni, ami az egyes térségekre jellemző, a gazdasági, társadalmi és politikai életet erőteljesen befolyásoló kisvárosokra koncentrál.

Kisváros – kis érdeklődés?

Az elméleti háttér tanulmányozása során mind az európai urbanisztika és a várostörténeti irodalom is foglalkozik a kisvárosokkal, főként abból a szempontból, hogy milyen teoretikus és gyakorlati törvényszerűségek mentén válhatnak sikeressé a nagyvárosok mellett. A nyugat-európai társadalomtudományi szakirodalom áttekintése még előttem áll. Segítségemre lesz a kutatásban az a tény, hogy az 1920-as évektől folyamatosan erősödtek a várostörténeti kutatások, amelyek aztán főleg az 1970-es évektől gyorsultak fel. Ki lehet emelnem ebből a folyamatból, hogy az 1970-es évektől a kutatások intézményesedtek: 1974-től elindult az Urban History Yearbook (1992-től Urban History címen). Az 1980-as évektől az NSZK-ban is intenzifikálódtak az urbanizációtörténeti, s a német területekről kiindulva gyorsan megszületett a színvonalas osztrák, valamint hozzá kapcsolódva a magyar várostörténeti irodalom is. Monografikus piacközponti elemzéseken túl (lásd: Bácskai Vera, Nagy Lajos, Kövér György, Faragó Tamás, Kaposi Zoltán stb.), igazodva a nemzetközi tendenciákhoz, 2006-ban elindult Magyarországon az URBS Várostörténeti folyóirat, amely rövid idő alatt nemzetközileg is magasán kvalifikált kiadvánnyá vált. Az 1980-as évektől erősödő régiókutatások által megteremtett hatalmas irodalom szintén növeli kutatási programom megvalósításának esélyét. Specifikus kisváros-kutatások már az 1980-as évek végén is megjelentek (OTKA kutatások keretében: T. Mérey, Csatári.).

A fent hivatkozott folyóiratokon felül számos konferencia is szerveződött, szerveződik a kisváros témaköréhez illeszkedve; pl. a Szombathelyen 2008-ban megrendezésre kerülő IV. Településföldrajzi Konferencia, illetve az idén A gazdaságfejlesztés új helyszínei: városok és vidékük című Budapesten megtartott konferencia.

Kijelenthetjük, hogy a kisváros számos színtéren tűnik fel, viszont egy kiterjedt, az eddig elhanyagolt részleteket kidolgozó a hosszú távú változásokra is figyelmet fordító kutatási anyag még hiánypótlónak számíthat. A különböző tudományterületen dolgozó kutatók és szakemberek más és más nézőpontból közelítik meg a kisváros témáját, vagy a várossá válást, ami magában foglalja a kisvárosok elemzését is. A gyakorlati példák nagyon hasznosak, hiszen a vizsgálati

eredmények összevetésén túl, a valós helyzetet tükrözik, megmutatva a tényleges funkcióhiányokat, illetve a sikeres modelleket.

Irodalom

- 1007/1971. számú Korm. határozat az *Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióról*, illetve 2005, 2006. évi módosításai
- Bácskai Vera (2002) *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris kiadó, Budapest
- Beluszky P. – Györi R. (2004) Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). – *Tér és Társadalom* 1. 1-41. o.
- Beluszky P. – Györi R. (2006) Ez a falu város! (Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata s következményei 1990 után). – *Tér és Társadalom* 2. 65-81. o.
- Dövényi Zoltán (2008) „Város az, ami magát annak nevezi” – Tünődések Tóth József tanulmánya kapcsán. – *Területi Statisztika* 1. 3-7. o.
- Faragó László (2008) A funkcionális városi térségekre alapozott településhálózat-fejlesztés normatív koncepciója. – *Falu Város Régió* 3. 27-31. o.
- Gyüre Judit (2010) Urbanizáció alulnézetből: Adalékok várossá nyilvánítások belső motivációinak feltérképezéséhez. – Görcs N. L. – Pirisi G. (szerk.): *Tér - Talentum - Tanítványok II.* IDRResearch Kft./Publikon, Pécs 289-300. o.
- Juhászné Hantos Éva (2001) *A magyar kisvárosok*. Településhálózat VIII. kötet KSH, Budapest
- Kaposi Zoltán (2010) Markzentren und Versorgungsbezirke auf dem Süd-Transdanubischen Gebiet von Ungarn im 19. Jahrhundert. – Balog – Gräf – Lumperdean (szerk.) *Relatia Rural - Urban: Ipostaze ale traditiei si modernizarii*. Cluj-Napoca, Presă Universitară Clujeană. 331-352. o.
- Kovacsicsné Nagy Katalin (2010) *Városlatlan városok sokasága*. Előadás. Elérhető: http://mta.hu/tudomány_hirei (2013.05.04. 7:28)
- Kőszegfalvi György (2008) Fiatal barátaink – Hét alföldi kisváros. – *Területi Statisztika* 3. 299-308. o.
- Központi Statisztikai Hivatal (2012) *Magyarország helynévnyvtára*. KSH, Budapest
- Molnár Balázs (2006) A magyarországi kis- és középvárosok globalizációs típusai. – *Tér és Társadalom* 4. 67-83. o.
- Pirisi Gábor (2008) *A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltás után*. PhD-értekezés. PTE TTK Földrajztudományok Doktori Iskola, Pécs
- Pirisi G. – Trócsányi A. (2006) Átalakuló kisvárosok a Dél-Dunántúlon. – *Földrajzi Értesítő* 1-2. 87-108. o.
- Szebényi A. – Nagyvárad L. (2009) Új város a pécsi agglomerációban – a kozármislenyi példa. – *Területi Statisztika* 2. 148-152. o.
- Szepesi Gábor (2008) A rendszerváltás utáni várossá avatások Magyarországon. – *Tér és Társadalom* 2. 53-70. o.
- T. Mérey Klára (1989) *A mai Dunántúli kisvárosok a dualizmus idején*. Kézirat. Készült az OTKA I. kisváros kutatás keretében, Pécs
- Tóth József (2008) Méditáció a várossal és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. Vitairat. – *Területi Statisztika* 3. 237-245. o.

SMALL TOWN – SMALL CATEGORY – LACK OF INTEREST?

HORECZKI RÉKA

This study is summarize of the small town research of the Hungarian periodicals from 2004 to 2010. The aim of the present study is to present the long-term developmental laws and characteristic features that heavily influence the economic, social and political life of the region via the interest in a periodicals and the reviews. The paper focuses on the terminology of the urban settlements of the smallest size (with population under 10000), too. The settlement system of Hungary has and has always had urban elements, which can be

characterised by the lack of central functions, but by the urban lifestyle of their population. These small towns are relatively poor with infrastructure and urban central function.

Henceforward, I intend to shed light on the prospects/possibilities that this little town can have in the future; and I also want to find out whether it has developmental possibilities originated in the past yet adaptable to the current situation.